

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΥΠΡΑΙΟΣ

Μακάριος

Οι μεγάλες αλήθειες

Η πορεία μεταξύ ατομικών φιλοδοξιών
και εθνικών ονείρων από τα παιδικά του χρόνια
μέχρι τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου

διόπτρα

Είπαν για το βιβλίο:

Ο αγαπητός φίλος και συναγωνιστής στην ΕΟΚΑ, Γιώργος Παπαδόπουλος-Κυπραίος, μας έχει συνηθίσει σε αξιόλογες εκδόσεις έργων του, που διαλαλούν τον πόνο και την αγανάκτησή του για την ατυχή έκβαση του ηρωικού αγώνα του κυπριακού λαού. Με την τόλμη και την παλικαριά που χαρακτηρίζουν κάθε γνήσιο αγωνιστή της ΕΟΚΑ, φρόντισε στο βιβλίο του, έπειτα από πολύχρονη και διεξοδική έρευνα των πηγών, να δώσει στον αναγνώστη τη σωστή πληροφόρηση, ώστε να λάμψει τελικά η αλήθεια. Το απόσπασμα από την Αγία Γραφή «γνώσεσθε την αλήθειαν, και ή αλήθεια έλευθερώσει ύμᾱς» αποτελεί πραγματικά την πεμπτουσία του παρόντος πονήματος.

ΣΟΦΟΥΛΗΣ ΚΑΡΛΕΤΤΙΔΗΣ
πρώην διευθυντής Σχολών Μέσης
Παιδείας, αγωνιστής της ΕΟΚΑ, αρχηγός
αντάρτικων ομάδων της περιοχής
Πιτσιλιάς Τροόδους

Ας κοιτάξουμε την Ιστορία στα μάτια θα μπορούσε να είναι ο τίτλος του βιβλίου, διότι αυτό ακριβώς επιδιώκει. Να κοιτάξουμε την Ιστορία στα μάτια και να απαλλαγούμε από τα στεγανά του παρελθόντος που έθρεψαν ιερές αγελάδες και, τελικώς, το μόνο που κατόρθωσαν είναι επί 50 και πλέον έτη ο Ελληνισμός σε Ελλάδα και Κύπρο να αυτομαστιγώνεται για το ποιος ευθύνεται και ποιος όχι. Ο συγγραφέας, απαλλαγμένος από πάθη, με αντικειμενικότητα ξετυλίγει το νήμα της προσωπικότητας

του αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' από την αρχή. Από τα παιδικά του χρόνια, που όπως αναφέρεται σημάδεψαν εντόνως και καθόρισαν τον μετέπειτα βίο του.

Το βιβλίο διαβάζεται απνευστί και το συστήνω ανεπιφύλακτα.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΝΙΚΟΛΟΒΓΕΝΗΣ
απόστρατος αξιωματικός Στρατού Ξηράς,
υποψήφιος διδάκτορας Γεωπολιτικής ΕΚΠΑ

Εξεπλάγην θετικά από τον τρόπο που ο συγγραφέας προσέγγισε και μελέτησε την προσωπικότητα και τον όλο βίο του αρχιεπισκόπου Μακαρίου από την παιδική ηλικία μέχρι τον θάνατό του.

Ίσως το πιο σημαντικό θετικό στοιχείο που εντόπισα είναι η ουσιαστική προσπάθεια του Γιώργου Παπαδόπουλου-Κυπραίου να καταγράψει, να ταξινομήσει και να συνοψίσει πληροφορίες από διάφορες και ανεξάρτητες πηγές που αφορούν την περίοδο μέχρι την ανακήρυξη της κυπριακής Ανεξαρτησίας και την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του αρχιεπισκόπου Μακαρίου, έτσι ώστε να μπορεί ο αναγνώστης να ερμηνεύσει τη στάση, τις ενέργειες και τις αποφάσεις του και να εξαγάγει αντικειμενικά τα δικά του συμπεράσματα.

Θα μπορούσαν τα πράγματα να ήταν διαφορετικά; Επηρέασε την πορεία τους η προσωπικότητα του Μακαρίου, και σε ποιο βαθμό; Το βιβλίο δεν δίνει ξεκάθαρα τις απαντήσεις, ώστε αυτές να περάσουν τη βάσανο της αμφισβήτησης και της διαλεκτικής του ίδιου του αναγνώστη προκειμένου να κρίνει και να δεχτεί μέσα του την αλήθεια.

ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΥ
εγγεγραμμένος λογιστής, ελεγκτής

Ένας θρύλος για τη γυμνή Αλήθεια

Ένας θρύλος του 19ου αιώνα λέει ότι η Αλήθεια και το Ψέμα συναντήθηκαν κάποτε. Το Ψέμα καλημέρισε την Αλήθεια και της είπε: «Ωραία μέρα σήμερα!». Η Αλήθεια, για να βεβαιωθεί, κοίταξε γύρω και τον ουρανό, και όντως η μέρα ήταν ωραία.

Περπάτησαν για λίγο, ώσπου έφτασαν σε ένα μεγάλο πηγάδι γεμάτο νερό. Το Ψέμα βούτηξε το χέρι του στο νερό και, γυρίζοντας στην Αλήθεια, της είπε: «Ωραίο και ζεστό το νερό. Θεσ να κολυμπήσουμε μαζί;». Και πάλι η Αλήθεια ήταν καχύποπτη. Δοκίμασε, όμως, με το χέρι της το νερό, και πράγματι ήταν ζεστό. Μπήκαν και οι δυο τους στο νερό και πλατσούριζαν για αρκετή ώρα, όταν ξαφνικά το Ψέμα βγήκε από το πηγάδι, φόρεσε τα ρούχα της Αλήθειας κι εξαφανίστηκε.

Η Αλήθεια βγήκε γυμνή, τρέχοντας παντού, ψάχνοντας το Ψέμα για να πάρει πίσω τα ρούχα της. Ο κόσμος που την έβλεπε γυμνή, απέστρεφε το βλέμμα, είτε από ντροπή είτε από θυμό. Η καημένη Αλήθεια, ντροπιασμένη, γύρισε στο πηγάδι και χώθηκε εκεί για πάντα.

Έκτοτε το Ψέμα τριγυρίζει ανενόχλητο ντυμένο σαν Αλήθεια, ικανοποιώντας τα τερτίπια του κόσμου, ο οποίος με κανέναν τρόπο δεν θέλει να δει τη γυμνή Αλήθεια.

Στους αγωνιστές της ΕΟΚΑ.
Στους νεκρούς του αγώνα για την Ένωση...
Σε όσους βασανίστηκαν και δεν λύγισαν...
Σε όσους συνεχίζουν να αγωνίζονται
και παραμένουν αταλάντευτοι στον
τελικό σκοπό του αγώνα.

Σημείωση: Στα πρωτότυπα κείμενα που παρατίθενται στο παρόν βιβλίο έχουν διατηρηθεί η ορθογραφία, η στίξη, η σύνταξη και το ύφος των συγγραφέων τους.

Περιεχόμενα

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	19

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΕΝΟΠΛΟ ΑΓΩΝΑ

1. ΚΥΠΡΟΣ, ΓΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ	23
2. ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ (ΚΑΤΑ ΚΟΣΜΟΝ ΜΙΧΑΛΗ ΜΟΥΣΚΟΥ)	42
3. ΣΤΟΝ ΚΥΚΚΟ, ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΣΤΗ ΒΟΣΤΩΝΗ	65
4. Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΙΤΙΟΥ	84
5. Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ Β΄ ΚΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ 1950	101

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ ΣΤΗΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

6. Η ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΕΝΟΠΛΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ	121
7. ΛΙΓΟ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ	137
8. Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΕΟΚΑ (1955-1959) ΑΡΧΙΖΕΙ!	160
9. ΟΙ ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ ΜΑΚΑΡΙΟΥ-ΧΑΡΝΤΙΓΚ	175
10. Η ΕΞΟΡΙΑ ΣΤΙΣ ΣΕΪΧΕΛΛΕΣ	196
11. ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΕΞΟΡΙΣΤΩΝ ..	222
12. ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ	238
13. ΗΘΕΛΕ ΠΡΑΓΜΑΤΙ Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ; ..	264

14. ΗΘΕΛΕ Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΤΟΝ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΟΚΑ;	269
15. ΟΛΟΤΑΧΩΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ-ΛΟΝΔΙΝΟΥ	273
16. Ο ΔΙΓΕΝΗΣ ΑΝΤΙΔΡΟΥΣΕ ΣΤΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ	295
17. ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ-ΛΟΝΔΙΝΟΥ ...	310
ΑΚΡΟΤΕΛΕΥΤΙΟΝ	331
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ	345
ΠΗΓΕΣ	367
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	371

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ο σκοπός του βιβλίου δεν είναι να καταλογίσει ευθύνες, ούτε να κατηγορήσει και να καταδικάσει όσους με τις πράξεις, τις παραλείψεις ή τα λάθη τους συνέβαλαν στη δημιουργία όλων εκείνων των καταστάσεων που οδήγησαν το Κυπριακό, από θέμα Αυτοδιάθεσης-Ένωσης, σε κολοβή Ανεξαρτησία.

Ο σκοπός του βιβλίου είναι:

- Να μάθουμε την αλήθεια, όπως αυτή προκύπτει από νεότερα στοιχεία που είδαν το φως της δημοσιότητας στο διάστημα των δεκαετιών που πέρασαν από τότε.
- Να μάθουμε πώς από τον τιτάνιο αγώνα της ΕΟΚΑ για Ένωση φτάσαμε να υπογράψουμε τις Συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου.

«Μα όλα αυτά ανήκουν στο παρελθόν», θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος, «και το να επανερχόμαστε σε τετελεσμένα γεγονότα δεν έχει νόημα, γιατί δεν γίνεται να τα τροποποιήσουμε, ούτε να αλλάξουμε τις επιπτώσεις τους στη σημερινή κατάσταση. Άρα, ποια η σκοπιμότητα της καταγραφής τους;»

Κι όμως, η καταγραφή και η γνώση της αλήθειας γύρω από τα γεγονότα του παρελθόντος είναι πολύ χρήσιμη, διότι θα μπορούσε να μας είναι φάρος για το πώς να χειριστούμε σήμερα τα γεγονότα και τις εξελίξεις στο εθνικό μας θέμα. Δεν πρέπει να διαφεύγει την προσοχή μας ότι το παρελθόν καθορίζει το παρόν, και το παρόν είναι αυτό που θα καθορίσει

τις εξελίξεις και το μέλλον του Ελληνισμού στην Κύπρο μας. Γι' αυτό όχι μόνο αξίζει, αλλά είναι επιβεβλημένο να γνωρίζουμε την αλήθεια για το παρελθόν μας.

Γνωρίζοντας την αλήθεια, θα απαλλαγούμε από τις ψευδαισθήσεις που μας διακατείχαν και ενωμένοι θα μπορούσαμε να χαράξουμε μια νέα πορεία, με στόχο την απελευθέρωση των Κατεχομένων, εγκαταλείποντας την πολιτική του εξευμενισμού της κατοχικής δύναμης που ακολουθούμε σήμερα.

Μέσα από τις σελίδες αυτού του βιβλίου, οι αναγνώστες που έζησαν τα γεγονότα και τους πρωταγωνιστές εκείνης της περιόδου, αλλά και οι νεότεροι, θα διαπιστώσουν ότι, εν πολλοίς, η ιστορική αλήθεια είναι διαφορετική από αυτή που έχει γίνει γνωστή, και θα είναι σε θέση να εξαγάγουν τα δικά τους συμπεράσματα.

Γιατί έγγραφα αυτό το βιβλίο

Έζησα την πολυτάραχη εκείνη περίοδο του αγώνα της ΕΟΚΑ, στον οποίο συμμετείχα, μαζί με πολλούς άλλους συναγωνιστές μου. Πιστεύαμε τότε όσα μας έλεγαν οι ηγέτες μας στην Κύπρο και στην Ελλάδα. Τους δώσαμε λευκή επιταγή. Τους εμπιστευόμασταν απόλυτα. Ήμαστε έτοιμοι να θυσιάσουμε ακόμα και τη ζωή μας για την Ένωση. Πολλοί σκοτώθηκαν με τις λέξεις «Ένωση» και «Ελλάδα» στα χείλη. Η Ένωση, όμως, δεν έγινε, και «ο φάρος μας η Ακρόπολη» –όπως λέγαμε εμείς οι Κύπριοι για να δείξουμε ότι το φως του Παρθενώνα μάς οδηγούσε στον αγώνα– δεν φώτισε το σκοτάδι της δουλείας στην Κύπρο. Απεναντίας, η Αγγλία παρέμεινε κυρίαρχη στις βάσεις της και ο τουρκικός στρατός πάτησε ξανά το πόδι του, έπειτα από 82 χρόνια, στα αιματοβαμμένα χώματά μας.

Πολλά ερωτηματικά γεννήθηκαν στο μυαλό μου για την υπογραφή των Συνθηκών Ζυρίχης-Λονδίνου και την προσπάθεια επιβολής τους από υποστηρικτές της Ανεξαρτησίας. Τόσο μετά

την απόφαση του αρχιεπισκόπου Μακαρίου να υποστηρίξει την Ανεξαρτησία όσο και μετά την υπογραφή των συνθηκών, ξυλοκοπήθηκαν, απήχθησαν και βασανίστηκαν δημοσιογράφοι και άλλα άτομα που εναντιώνονταν στη δοθείσα λύση, χωρίς ποτέ να συλληφθεί και να δικαστεί έστω ένας από τους δράστες. Ακόμα και μετά την ανακήρυξη της Ανεξαρτησίας, τον Αύγουστο του 1960, συνέχισε να εφαρμόζεται το δόγμα «Όποιος δεν είναι μαζί μας είναι εναντίον μας», έχοντας ως επακόλουθο σειρά δολοφονιών και άλλων εγκληματικών πράξεων, με τους δράστες και πάλι να μένουν ατιμώρητοι.

Οι αποτρόπαιες αυτές εξελίξεις ήταν το κίνητρο που με ώθησε στη διερεύνηση όσων συνέβησαν. Μια δική μου προσωπική ανάγκη με οδήγησε να ψάξω και να βρω στοιχεία για το πώς καταλήξαμε στην απαράδεκτη λύση της «εξαρτημένης» Ανεξαρτησίας αρχικά και στην τουρκική εισβολή και κατοχή του 37% του νησιού μας ύστερα από μερικά χρόνια.

Στο διάστημα των πολλών δεκαετιών που μεσολάβησαν από το 1960 μέχρι σήμερα, εκτός από τις δικές μου εμπειρίες, συγκέντρωσα πληροφορίες από πολλές πηγές: από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, από μαρτυρίες πρωταγωνιστών των καταστάσεων εκείνης της περιόδου, από βιβλία, από συνεντεύξεις... Ήρθαν σε γνώση μου έγγραφα που αποχαρακτηρίστηκαν από υπηρεσίες ξένων χωρών... Βίντεο...

Το να γίνει ευρέως γνωστή η αλήθεια δεν είναι διχασμός, γιατί η γνώση της αλήθειας δεν διχάζει και δεν εξάπτει τα πάθη. Απεναντίας, συμβάλλει στην ενότητα σκοπού και λαού κι επιτρέπει την εξαγωγή σωστών συμπερασμάτων και την αποφυγή λαθών στο μέλλον.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΥΠΡΑΙΟΣ

Αθήνα, Μάρτιος 2024

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Έπειτα από αιώνες δουλείας και τοπικές εξεγέρσεις που καταπνίγονταν εύκολα από τον εκάστοτε δυνάστη, ο αγώνας της ΕΟΚΑ κατατάσσεται στις λαμπρές στιγμές της ιστορίας της Κύπρου, με τις προσπάθειες των Κυπρίων για απελευθέρωση και Ένωση με την Ελλάδα

Με ελάχιστα μέσα, αλλά πίστη στον σκοπό και στα ιδανικά τους, νέα παιδιά που δεν είχαν ασκηθεί ποτέ στα όπλα αντιμετώπισαν τις 20.000 Άγγλους άνοπλους εκπαιδευμένους στρατιώτες που υπήρχαν στο νησί, και διπλασιάστηκαν στη συνέχεια, και ανάγκασαν εντέλει μια αυτοκρατορία να εγκαταλείψει την Κύπρο, κρατώντας μόνο τις στρατιωτικές βάσεις της.

Ο αγώνας της ΕΟΚΑ ένωσε τους Κύπριους εναντίον του εχθρού, όμως η Ένωση δεν επιτεύχθηκε, γιατί στη διάρκεια του οι πολιτικές ηγεσίες της Κύπρου και της Ελλάδας εγκατέλειψαν τον προαιώνιο πόθο του κυπριακού λαού και συμβιβάστηκαν με τη λύση της Ανεξαρτησίας. Οι Άγγλοι, μέσω των κυρίαρχων βάσεων που τους παραχωρήθηκαν, διατήρησαν τον ρόλο του «διαίρει και βασίλευε», και τελικά το Κυπριακό, διά μιας αλληλουχίας λαθών, οδηγήθηκε στο αδιέξοδο που βρίσκεται σήμερα.

Κυρίαρχη μορφή από το 1950 μέχρι τον θάνατό του, τον Αύγουστο του 1977, ήταν ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄, ο Εθνάρχης, ο πολιτικός αρχηγός του ένοπλου αγώνα, ο ισόβιος Πρόεδρος της Δημοκρατίας.

Πολλά θα μπορούσαν να γραφτούν για την περίοδο της Αγγλοκρατίας, για το πραξικόπημα, την τουρκική εισβολή και τα χρόνια που ακολούθησαν. Στο παρόν βιβλίο περιοριζόμαστε στη διερεύνηση της περιόδου μέχρι την ανακήρυξη της Ανεξαρτησίας της Κύπρου, στις 16 Αυγούστου 1960.*

* Σημαντικές πληροφορίες θα αντλήσει επίσης ο αναγνώστης από το βίντεο που είναι αναρτημένο στο YouTube με τίτλο «Το Κυπριακό. Οι αγώνες για την Ένωση. Το σήμερα», στο οποίο ο συγγραφέας συζητά με τον Θεόδωρο Νικολοβγένη.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΜΕΧΡΙ
ΤΟΝ ΕΝΟΠΛΟ ΑΓΩΝΑ

ΚΥΠΡΟΣ, ΓΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Μια σύντομη ιστορική αναδρομή

Μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία της Κύπρου μας, με έμφαση στους πολλούς αφέντες που άλλαξε, θα μας βοηθήσει να συνειδητοποιήσουμε το πόσο τιμητικό είναι που γεννηθήκαμε Έλληνες και το χρέος που έχουμε έναντι εκείνων που έφυγαν, αλλά και έναντι εκείνων που θα έρθουν. Στο διάστημα αυτό, και παρά τις προσπάθειες βάρβαρων κατακτητών για το αντίθετο, οι πρόγονοί μας διατήρησαν τη γλώσσα, τον πολιτισμό, τις αξίες τους και, κυρίως, την ελληνικότητά τους.

Πολλούς αφέντες άλλαξες, δεν άλλαξες καρδιά

Η Κύπρος βρίσκεται στο ανατολικότερο άκρο της Μεσογείου και της Ευρώπης. Είναι το τρίτο μεγαλύτερο σε έκταση, αλλά και πληθυσμό, νησί της Μεσογείου, με πρώτη τη Σικελία και δεύτερη τη Σαρδηνία.

Ιστορικά, οι αυτόχθονες κάτοικοι της Κύπρου, που ζούσαν στο νησί πριν από τους Αχαιούς, ήταν οι Ετεοκύπριοι,* με γνωστή την παρουσία τους τουλάχιστον από το 6000 π.Χ.

* Ο όρος χρησιμοποιείται από τους νεότερους μελετητές κατ' αναλογία προς τον όρο «Ετεοκρήτες», που χρησιμοποιεί ο Όμηρος στην *Οδύσσεια* (ραψωδία Τ, στ. 176) για να υποδηλώσει τους αυτόχθονες Κρητικούς.

Αχαιοί (1400 π.Χ.)

Κατά το 1600-1400 π.Χ. άρχισαν να φτάνουν στο νησί οι πρώτοι Μυκηναίοι έμποροι, όπως μαρτυρούν αγγεία που βρέθηκαν σε ανασκαφές. Αργότερα (1230-1190 π.Χ.) έφτασαν και εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο οι Αχαιοί, χωρίς να χρειαστεί να συγκρουστούν με τους αυτόχθονες και χωρίς να χρησιμοποιηθεί βία. Την Κύπρο εποίκισαν, επίσης, οι Αρκάδες και οι Αργείοι.

Το 1050 π.Χ., ένας καταστροφικός σεισμός ισοπέδωσε τις πόλεις της Κύπρου, τις οποίες οι Αχαιοί ανοικοδόμησαν κατά τα μυκηναϊκά πρότυπα. Οι Ετεοκύπριοι, στην πλειονότητά τους, μετοίκησαν στις ελληνικές πόλεις της Κύπρου, αφομοιώθηκαν και εξελληνίστηκαν. Έτσι, με τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους, οι Έλληνες καθόρισαν την πολιτιστική ταυτότητα του νησιού, που διατηρήθηκε μέχρι τις μέρες μας.

Φοίνικες (9ος αιώνας π.Χ.)

Λόγω της θέσης της (της γεωπολιτικής θέσης της, όπως θα λέγαμε σήμερα), η Κύπρος αποτέλεσε πόλο έλξης και κατάκτησης για πολλούς λαούς στη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας της. Έτσι, κατά τον 9ο αιώνα π.Χ., έφτασαν στην Κύπρο Φοίνικες έποικοι, οι οποίοι κατοίκησαν τόσο στα παράλια όσο και στο εσωτερικό του νησιού, όπου αναμείχτηκαν με τους Ετεοκύπριους και τους Έλληνες. Πόλεις στις οποίες επικράτησαν οι Φοίνικες, ή ζούσαν μαζί με το ελληνικό στοιχείο, ήταν το Κίτιο και η Λάπηθος, ενώ προπύργιο των Ετεοκυπρίων ήταν η Αμαθούντα, στα νότια παράλια του νησιού, κοντά στη σημερινή Λεμεσό.

Όπως οι Ετεοκύπριοι, έτσι και οι Φοίνικες επηρεάστηκαν από τον ελληνικό πολιτισμό και οι σχέσεις τους με τους Έλληνες ήταν φιλικές μέχρι την εξέγερση εναντίον των Περσών. Τότε διαταράχτηκαν σε μεγάλο βαθμό, γιατί τάχθηκαν εναντίον των Ελλήνων και υποστήριξαν τους Πέρσες.

Ασσύριοι (709-669 π.Χ.)

Μετά τους Φοίνικες, εκείνοι που απέκτησαν μεγάλη δύναμη στην περιοχή ήταν οι Ασσύριοι, οι οποίοι κατέλαβαν τη Συρία, την Παλαιστίνη, την Αίγυπτο και άλλες περιοχές. Την Κύπρο δεν την κατέλαβαν με πόλεμο, γιατί οι βασιλείς των τότε πόλεων συμφώνησαν να πληρώνουν φόρο υποτελείας και να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους. Αυτές οι πόλεις, όπως αναφέρονται σε επιγραφή του Ασσύριου βασιλιά Εσαρχαδδώνος, που χρονολογείται από το 673-672 π.Χ., ήταν οι εξής:

<i>Πάφος</i> (ελληνική)	<i>Ιδάλιο</i> (ελληνική)
<i>Σαλαμίνα</i> (ελληνική)	<i>Λήδραι</i> (ελληνική)
<i>Σόλοι</i> (ελληνική)	<i>Ταμασσός</i> (ελληνική)
<i>Κούριο</i> (ελληνική)	<i>Κυρήνεια</i> (ελληνική)
<i>Χύτροι</i> (ελληνική)	<i>Λάπηθος</i> (ελληνική
<i>Κίτιο</i> (φοινικική	και φοινικική)
και ελληνική)	<i>Μάριο</i> (ελληνική)
<i>Αμαθούντα</i> (ελληνική)	

Η κυριαρχία των Ασσυρίων επί της Κύπρου διήρκησε από το 709 μέχρι το 669 π.Χ.

Αιγύπτιοι (560-546 π.Χ.)

Για έναν αιώνα περίπου (669-560 π.Χ.), η Κύπρος παρέμεινε ελεύθερη. Επόμενος κατακτητής ήταν οι Αιγύπτιοι, με βασιλιά τον Άμασι Β΄.

Η αιγυπτιακή κυριαρχία ήταν σύντομη, αλλά πιο καταπιεστική από των Ασσυρίων, οι οποίοι έπαιρναν μόνο τον φόρο υποτελείας και άφηναν ελεύθερους τους βασιλείς των πόλεων να διοικούν όπως εκείνοι θεωρούσαν καλύτερο, χωρίς να αμφισβητούν την εξουσία τους.

Πέρσες (546-332 π.Χ.)

Όταν οι Πέρσες κατανίκησαν τους Αιγύπτιους και ολόκληρη η Μικρά Ασία υποτάχθηκε σε αυτούς, οι Κύπριοι βασιλείς αναγνώρισαν την κυριαρχία τους το 546 π.Χ., χωρίς να προβάλουν καμιά αντίσταση, σώζοντας έτσι τους θρόνους και τις εξουσίες τους.

Με το πέρασμα του χρόνου δημιουργήθηκαν δύο πολιτικές τάσεις στο νησί:

1. Η *φιλελληνική*, με ηγέτη τον Ονήσιλο, α δελφό του φιλοπέρση βασιλιά της Σαλαμίνας, Γόργου, η οποία είχε ως έρεισμα την αγανάκτηση λόγω του υψηλού φόρου υποτελείας προς τους Πέρσες, αλλά και σκοπό τη συσπείρωση των κυπριακών βασιλείων, ώστε να διατηρήσουν την αυτονομία και την ελληνικότητά τους.
2. Η *φιλοπερσική* της Αμαθούντας και της Σαλαμίνας.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ο Ονήσιλος πίεζε τον φιλοπέρση αδελφό του να αποστατήσει από τον βασιλιά των Περσών και να ταχθεί με τους Ίωνες, που προετοιμάζονταν για πόλεμο κατά της Περσίας. Ο Γόργος αρνιόταν ακόμα και όταν οι Ίωνες επαναστάτησαν. Ο Ονήσιλος και οι στασιαστές σύντροφοί του, μια μέρα που ο βασιλιάς βγήκε από τη Σαλαμίνα, έκλεισαν τις πύλες της πόλης και εκθρόνισαν τον Γόργο, ο οποίος εγκατέλειψε την Κύπρο και κατέφυγε στην Περσία, ζητώντας από τον Δαρείο Α΄ να καταπνίξει την επανάσταση των Κυπρίων και να τον επαναφέρει στον θρόνο του.

Ο Ονήσιλος έπεισε τους βασιλείς των άλλων κυπριακών πόλεων να αποστατήσουν και να τον ακολουθήσουν στην επανάσταση εναντίον των Περσών. Εξαίρεση αποτέλεσε ο βασιλιάς της Αμαθούντας, που οι κάτοικοί της ήταν στην πλειονότητά τους Ετεοκύπριοι και Φοίνικες και τάσσονταν υπέρ των Περσών.

Ο Ονήσιλος πολιορκήσε την Αμαθούντα, αλλά πληροφορηθείς την αποστολή ισχυρών περσικών δυνάμεων υπό τον Αρτύβιο για την καταστολή της επανάστασης των Κυπρίων και την αποκατάσταση του Γόργου στον θρόνο του, έλυσε την πολιορκία, επέστρεψε στη Σαλαμίνα και ζήτησε τη βοήθεια των επαναστατημένων Ιώνων.

Στη ναυμαχία που ακολούθησε, οι Ίωνες κατίσχυσαν και η μάχη στην ξηρά έκλινε υπέρ των κυπριακών δυνάμεων. Ο Ονήσιλος είχε σκοτώσει τον Αρτύβιο, αρχηγό του περσικού στρατού, και όλα έδειχναν πως η επανάσταση θα ήταν νικηφόρα. Τότε ο Σπασάνωρ, τύραννος του Κουρίου, εγκατέλειψε τις κυπριακές δυνάμεις και τάχθηκε με το μέρος των Περσών. Τους πολεμιστές του Κουρίου ακολούθησαν και άρματα των Σαλαμινίων, και τελικά νικητές αναδείχτηκαν οι Πέρσες.

Ο Ονήσιλος, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, έπεσε μαχόμενος, όπως και ο βασιλιάς των Σόλων, Αριστόκυπρος, μαζί με άλλους που συνέχισαν να πολεμούν. Οι Ίωνες, όταν είδαν ότι οι Κύπριοι ηττήθηκαν στην ξηρά, γύρισαν με τον στόλο τους στην Ιωνία. Μετά την ήττα των κυπριακών δυνάμεων, ο Γόργος αποκαταστάθηκε στον θρόνο του.

Οι Σόλοι συνέχισαν τον πόλεμο κατά των Περσών, όπως και η Πάφος. Με την πτώση της Πάφου, το 498 π.Χ., η επανάσταση έληξε και η κυριαρχία των Περσών στο νησί έγινε ακόμα πιο σκληρή. Οι φιλέλληνες βασιλείς αντικαταστάθηκαν από φιλοπέρσες δυνάστες, και κάθε πόλη υποχρεώθηκε να καταβάλλει τον καθορισμένο φόρο υποτελείας και να ενισχύει την Περσική Αυτοκρατορία με στρατό και πλοία στις εκστρατείες, όποτε ήταν απαραίτητο. Έτσι, στην εκστρατεία του Ξέρξη κατά της Ελλάδας, το 480 π.Χ., οι Κύπριοι υποχρεώθηκαν να ενισχύσουν τους Πέρσες με 150 πλοία.

Ο Ονήσιλος και οι 10.000 μέλισσες

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, μετά τον θάνατο του Ονήσιλου, οι Αμαθούσιοι, σε εκδίκηση για την πολιορκία της πόλης τους, βρήκαν το νεκρό σώμα του, το αποκεφάλισαν και το μετέφεραν στην πόλη τους, όπου το κρέμασαν πάνω από την πύλη.

Αργότερα, ένα σμήνος από μέλισσες κατέφυγε στο κρανίο του, έκανε εκεί τη φωλιά του και το γέμισαν μέλι. Οι Αμαθούσιοι ανησύχησαν και ζήτησαν χρησμό για το φαινόμενο αυτό από το Μαντείο των Δελφών. Σύμφωνα με τον χρησμό, έπρεπε να κατεβάσουν το κεφάλι του ήρωα Ονήσιλου, να το θάψουν και να τιμούν τη μνήμη του με ετήσιες τελετές και θυσίες. Οι Αμαθούσιοι υπάκουσαν στον χρησμό και τιμούσαν τη μνήμη του ήρωα που συνένωσε τους Κύπριους και πολέμησε τους Πέρσες.

Δυόμισι χιλιάδες χρόνια μετά, ο Κύπριος λογοτέχνης-ποιητής Παντελής Μηχανικός εμπνεύστηκε από τη θυσία του Ονήσιλου, ορμώμενος από παρόμοιες καταστάσεις που επικράτησαν στην Κύπρο πριν την τουρκική εισβολή του 1974 και τα αποτελέσματά της, κι έγραψε το εξαιρετικό ποίημα «Ονήσιλος», που περιλαμβάνεται στην ποιητική του συλλογή *Κατάθεση* (1975).

Ονήσιλος

*Δίπλα μου ήτανε ο Ονήσιλος
βγαλμένος απ' την ιστορία και τον θρύλο,
ολοζώντανος.*

*Αρχιλεβέντης βασιλιάς αυτός
κρατούσε στο χέρι ό,τι του 'χε απομείνει
ένα καύκαλο
–το δικό του κρανίο–
γεμάτο μέλισσες.*

Δέκα χρόνια έστελλε τις μέλισσές του ο Ονήσιλος
 να μας κεντρίσουν
 να μας ξυπνήσουν
 να μας φέρουν ένα μήνυμα.

Δέκα χιλιάδες μέλισσες έστειλε ο Ονήσιλος
 κι όλες φοφήσανε απάνω στο παχύ μας δέρμα
 χωρίς τίποτα να νιώσουμε.

Κι όταν το ποδοβολητό των βαρβάρων
 έφτασε στη Σαλαμίνα
 φρύαξε ο Ονήσιλος.

Άλλο δεν άντεξε.
 Άρπαξε το καύκαλό του
 και το θρυμμάτισε απάνω στο κεφάλι μου.

Κ' έγειρα νεκρός.
 Άδοξος, άθλιος,
 καταραμένος απ' τον Ονήσιλο.

Οι 10.000 μέλισσες που επί 10 χρόνια έστελνε ο Ονήσιλος να μας κεντρίσουν, να μας ξυπνήσουν, να μας φέρουν ένα μήνυμα, δεν είναι άλλες από τις 10.000 στρατιώτες –η Μεραρχία– που έστειλε το 1964, 10 χρόνια πριν την εισβολή, ο Γεώργιος Παπανδρέου. Εμείς τους βρίζαμε, τους αποκαλούσαμε στρατό κατοχής, τους προπηλακίζαμε, και στο τέλος τους διώξαμε.

Το ποίημα του Παντελή Μηχανικού είναι διαχρονικό. Ο Γόργος δεν ήταν ο μόνος που κάλεσε τον εχθρό του Έθνους να τον αποκαταστήσει στον θρόνο του. Οι Τούρκοι ήρθαν ένα πρωινό γιατί τους δώσαμε το νομικό έρεισμα που περίμεναν χρόνια. Προηγήθηκαν: η αποχώρηση της Μεραρχίας· η διχόνοια μεταξύ των Ελλήνων της Κύπρου· η βία και η αντιβία·

το πραξικόπημα: η πρόσκληση των εγγυητριών δυνάμεων, ουσιαστικά της Τουρκίας, από τον Μακάριο για την αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης στην Κύπρο, ουσιαστικά για την επαναφορά του, όπως είχε κάνει άλλοτε ο βασιλιάς της Σαλαμίνας, Γόργος.

Κίμων και νεκρός ενίκα

Μετά τους Περσικούς Πολέμους, οι Αθηναίοι απέστειλαν, το 450 π.Χ., τον στρατηγό Κίμωνα, γιο του Μιλτιάδη που κατανίκησε τους Πέρσες στον Μαραθώνα, να ελευθερώσει την Κύπρο από τους Πέρσες. Αρχικά, ελευθέρωσε τους Σόλους και το Μάριο και στη συνέχεια πολιορκήσε το Κίτιο, που κατοικούνταν κυρίως από Φοίνικες. Η πολιορκία του Κιτίου κράτησε πολύ και οι πολιορκητές υπέφεραν από έλλειψη εφοδίων και τροφίμων. Στη διάρκειά της, ο Κίμων πέθανε, ίσως από τραύμα, ασθένεια ή πείνα.

Πριν πεθάνει, διέταξε να λυθεί η πολιορκία και να μη γίνει γνωστός ο θάνατός του. Μέχρι την επιστροφή των στρατευμάτων του στην Αθήνα, οι Έλληνες, που δεν γνώριζαν ότι ο στρατηγός Κίμων ήταν νεκρός, ναυμάχησαν, πεζομάχησαν και νίκησαν τους Πέρσες στη Σαλαμίνα, αλλά δεν κατάφεραν να τους διώξουν από την Κύπρο.

Η φράση «Κίμων και νεκρός ενίκα» παρέμεινε για να θυμίζει πόσο οι Πέρσες τον φοβούνταν, και για τον Κίμωνα αποτελεί μια υστεροφημία. Η εκστρατεία των Ελλήνων για την απελευθέρωση της Κύπρου από τους Πέρσες αποτελεί απόδειξη εκπλήρωσης χρέους προς τους Έλληνες της Κύπρου.

Οι Λαρνακείς ανήγειραν μνημείο προς τιμήν του Κίμωνα, στην παραλία των Φοινικούδων στη Λάρνακα. (Βλέπε: *Μνημείο του Κίμωνα του Αθηναίου, στο Φωτογραφικό Αρχείο.*)

Μέγας Αλέξανδρος, Πτολεμαίοι (332-50 π.Χ.)

Η περσική κυριαρχία έληξε το 332 π.Χ., όταν οι Κύπριοι βασιλείς ενίσχυσαν τον Μέγα Αλέξανδρο. Όταν πέθανε ο Μέγας Αλέξανδρος, το 323 π.Χ., οι επίγονοί του, Αντίγονος και Πτολεμαίος, έριζαν για την κυριαρχία της Κύπρου. Τα βασίλεια της Πάφου, των Σόλων, της Σαλαμίνας και της Αμαθούντας τάχθηκαν με τον Πτολεμαίο, ενώ το Κίτιο, η Λάπηθος, η Κυρήνεια και το Μάριο υποστήριζαν τον Αντίγονο. Τελικά επικράτησε ο Πτολεμαίος, και το 312 π.Χ. καταργήθηκαν τα κυπριακά βασίλεια. Η ενιαία Κύπρος, με πρωτεύουσα την Πάφο, εντάχθηκε στο βασίλειο του Πτολεμαίου, με έδρα την Αλεξάνδρεια.

Η κυριαρχία των Πτολεμαίων επί της Κύπρου διήρκησε μέχρι το 50 π.Χ., όταν η Κύπρος περιήλθε υπό την κυριαρχία των Ρωμαίων.

Ρωμαίοι (50 π.Χ.-330 μ.Χ.)

Κατά την περίοδο της κυριαρχίας των Ρωμαίων διαδίδεται στην Κύπρο ο Χριστιανισμός, μετά τις περιοδείες των Παύλου, Βαρνάβα και Μάρκου το 45 μ.Χ., και του Βαρνάβα και Μάρκου το 52 μ.Χ. (άλλοι αναφέρουν το 49 μ.Χ.). Ο Βαρνάβας επέστρεψε και παρέμεινε στην Κύπρο ως ο πρώτος επίσκοπος της Σαλαμίνας. Στις 11 Ιουνίου του 57 μ.Χ. λιθοβολήθηκε μέχρι θανάτου από τους Ιουδαίους. Οι μαθητές του, αφού τον ενταφίασαν σε χώρο που δεν γνώριζε κανείς, έθεσαν πάνω στο λείψανό του το ευαγγέλιο του Ματθαίου, το οποίο είχε αντιγράψει, και, για τον «φόβο των Ιουδαίων», αναχώρησαν για την Αλεξάνδρεια. Έτσι, κανείς δεν γνώριζε για 400 περίπου χρόνια το μέρος όπου βρισκόταν ο τάφος του. Τον 4ο αιώνα, όταν η Εκκλησία της Αντιόχειας αμφισβητούσε το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου, ο απόστολος Βαρνάβας, με όραμα στον αρχιεπίσκοπο Ανθέμιο, του υπέδειξε

πού ήταν το λείψανό του με το αντίγραφο του κατά Ματθαίον ευαγγελίου.

Από το Βυζάντιο μέχρι την Ενετοκρατία

Κατά τον διαχωρισμό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας σε Ανατολικό και Δυτικό Ρωμαϊκό Κράτος, η Κύπρος εντάχθηκε αναίμακτα στο Ανατολικό, το οποίο εξελίχθηκε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου

Το 431 μ.Χ. συνήλθε στην Έφεσο η Γ΄ Οικουμενική Σύνοδος. Σε αυτή, οι Κύπριοι αρχιερείς κατήγγειλαν προσπάθεια του αρχιεπισκόπου Αντιοχείας Πέτρου να θέσει υπό τον έλεγχο του την κυπριακή Εκκλησία. Με τον 8ο κανόνα της, η Σύνοδος κατοχύρωσε επίσημα το ανεξάρτητο και αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου, καθιστώντας την πρώτη τη τάξει, αρχαιότερη αυτοκέφαλη Εκκλησία, μετά τα Πατριαρχεία Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας (που σήμερα βρίσκεται στη Δαμασκό της Συρίας και όχι στην Αντιόχεια) και Ιεροσολύμων.

Επιδρομές των Αράβων (632-965)

Το σύνολο της ζωής και της πολιτιστικής ανάπτυξης της Κύπρου διέκοψαν οι αραβικές επιδρομές, που διήρκεσαν τρεις περίπου αιώνες, από το 632 μέχρι το 925. Οι επιδρομές αυτές προκάλεσαν τέτοιες καταστροφές, ώστε, για την ασφάλειά τους, οι κάτοικοι πολλών περιοχών της Κύπρου μεταφέρθηκαν στην περιοχή της Κυζίκου, κοντά στον Ελλήσποντο, με τη βοήθεια του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Β΄, και προς τιμήν του η περιοχή ονομάστηκε Νέα Ιουστινιανή.

Στη Νέα Ιουστινιανή μεταφέρθηκε και η έδρα της Αρχιεπισκοπής Κύπρου, η οποία αναγνωρίστηκε επίσημα από τη

Σύνοδο της Πανθέκτης, το 691 μ.Χ. Όταν ο κίνδυνος από τις αραβικές επιδρομές μειώθηκε, και θεωρήθηκε ασφαλές, οι Κύπριοι επέστρεψαν στο νησί τους, και από τότε ο αρχιεπίσκοπος φέρει τον τίτλο Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου.

Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος (1191)

Στην Γ΄ Σταυροφορία, κατά το ταξίδι του για την απελευθέρωση της Ιερουσαλήμ, που είχε καταληφθεί από μουσουλμάνους, ο Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος της Αγγλίας συνάντησε τρικυμία και στάθμευσε στη Λεμεσό, στη Νότια Κύπρο. Μετά τη σύγκρουσή του με τον διοικητή του νησιού, Ισαάκιο Κομνηνό, κατέλαβε την Κύπρο το 1191, κατέσχεσε μεγάλο μέρος των περιουσιών των κατοίκων και το έδωσε στους στρατιώτες του. Αυτό προκάλεσε την επανάσταση των Κυπρίων εναντίον του, η οποία είχε πολύ μικρή διάρκεια και απέτυχε, αλλά προκάλεσε ανησυχία στον Ριχάρδο, γι' αυτό και πούλησε την Κύπρο στους Ναΐτες.

Ναΐτες-Φραγκοκρατία-Ενετοκρατία

Οι Ναΐτες αγόρασαν το νησί από τον Ριχάρδο τον Λεοντόκαρδο το 1191, έναντι 100.000 χρυσών βυζαντίων. Έδωσαν προκαταβολή 40.000 βυζάντια και 60.000 θα κατέβαλλαν αργότερα, από τα έσοδα που θα αποκόμιζαν. Ως έδρα τους επέλεξαν ένα μικρό κάστρο στη Λευκωσία. Οι Ναΐτες υπήρξαν πολύ σκληροί και καταπιεστικοί έναντι των Κυπρίων, και ιδιαίτερα των κατοίκων της Λευκωσίας. Με τις αρπαγές, τις φυλακίσεις, τους φόνους και άλλες βιαιότητες, έκαναν τη ζωή των κατοίκων αφόρητη και τους εξανάγκασαν να επαναστατήσουν, αλλά η επανάστασή τους κατεστάλη. Σύμφωνα με τον χρονικογράφο της εποχής Φλώριο Βουστρώνιο, η σφαγή ήταν τόσο μεγάλη, που το αίμα έρεε στον Πεδιαίο ποταμό.

Οι Ναΐτες, φοβούμενοι πως θα αντιμετώπιζαν συνεχείς συγκρούσεις και εξεγέρσεις, τον Μάιο του 1192 ακύρωσαν τη συμφωνία με τον Ριχάρδο, ο οποίος τους επέστρεψε τα χρήματα που του έδωσαν και πούλησε πάλι την Κύπρο, στον Γάλλο ευγενή Γκι ντε Λουζινιάν, με το ίδιο αντίτιμο. Για πρώτη φορά, ίσως, στα παγκόσμια χρονικά, ένα νησί άλλαξε αφέντη τρεις φορές μέσα σε τόσο μικρό διάστημα, και μάλιστα μέσω αγοραπωλησίας.

Το 1489, η κυριαρχία της Κύπρου μεταβιβάστηκε στους Ενετούς, που την κατείχαν μέχρι το 1571, οπότε κατέλαβαν το νησί οι Τούρκοι.

Τούρκοι (1571-1878)

Οι Τούρκοι είχαν υπογράψει συνθήκη ειρήνης με τους Ενετούς, την οποία ανανέωσαν το 1567. Αργότερα, με τη δικαιολογία ότι η Κύπρος ήταν, για μικρό διάστημα τον 7ο αιώνα, «Γη του Ισλάμ», απαίτησαν να τους αποδοθεί, κάτι που θυμίζει το σημερινό «Γαλάζιες Πατρίδες». Οι Ενετοί απέρριψαν ως απαράδεκτο το αίτημά τους και ισχυρές τουρκικές δυνάμεις έκαναν απόβαση κοντά στη Λεμεσό στις 2 Ιουλίου 1570 και πολιορκήσαν τη Λευκωσία. Η πόλη έπεσε στα χέρια των Τούρκων στις 9 Σεπτεμβρίου. Μετά τη σφαγή που ακολούθησε, τα γυναικόπαιδα που επέζησαν κρατήθηκαν για να πουληθούν ως δούλοι.

Οι Τούρκοι έστειλαν το κεφάλι του Νικολό Δάνδολου, ο οποίος ηγούνταν της άμυνας της Λευκωσίας, στον Μαρκαντώνιο Βραγαδίνο, αρχηγό του στρατού της Αμμοχώστου, με το μήνυμα ότι η Λευκωσία καταλήφθηκε και ότι όλοι οι υπερασπιστές της είχαν σκοτωθεί. Στο μήνυμα, ο Μουσταφά πασάς, διοικητής των τουρκικών δυνάμεων, υποσχόταν πως αν η Αμμόχωστος συνθηκολογούσε, θα τους έστελναν με πλοία σε όποια χριστιανική χώρα ήθελαν, διαφορετικά θα τους σκότωναν

όλους, μηδέ εξαιρουμένων των παιδιών. Περιμένοντας ενισχύσεις από τη Βενετία και την Ιερά Συμμαχία, οι υπερασπιστές της Αμμοχώστου αντιστάθηκαν ηρωικά. Η ενετική φρουρά και οι πολίτες που την υποστήριζαν άντεξαν επτά συνολικά επιθέσεις και 150.000 βολές πυροβολικού επί έντεκα μήνες.

Τελικά, αφού οι ενισχύσεις δεν έφτασαν ποτέ, ο Μαρκαντώνιος Βραγαδίνος εμπιστεύτηκε τον Μουσταφά πασά πως κανένας από τους κατοίκους δεν θα βλαπτόταν και πως ο ίδιος με τους δικούς του θα μπορούσαν να εγκαταλείψουν με ασφάλεια την πόλη. Η συνθηκολόγηση έγινε την 1η Αυγούστου 1571 και επικυρώθηκε με αυτοκρατορική σφραγίδα. Οι Τούρκοι δεν τήρησαν την υπόσχεσή τους και όταν μπήκαν στην πόλη, έσφαξαν όλους τους υπερασπιστές της και μεγάλο αριθμό κατοίκων, συνέλαβαν τον Βραγαδίνο, του έκοψαν τα αφτιά, έγδαραν το σώμα του και τον έσυραν για παραδειγματισμό στους δρόμους.

Τα λόγια του Βραγαδίνου πριν πεθάνει είναι επίκαιρα και θα πρέπει να αποτελέσουν προειδοποίηση και υπενθύμιση σε όσους ακόμα εμπιστεύονται τους Τούρκους. Είπε: *«Επιθυμώ όπως ο δικός μου και τόσων αθώων πλασμάτων θάνατος χρησιμεύσει ως παράδειγμα στους μεταγενέστερους, και να μη δείχνουν εμπιστοσύνη σε βάρβαρο και άπιστο έθνος».*

Η Εκκλησία επί Τουρκοκρατίας

Αρχιεπίσκοπος και Εθνάρχης

Σε ό,τι αφορά τον αρχιεπίσκοπο, διαχρονικά θα λέγαμε, εκπροσωπούσε τους Έλληνες χριστιανούς όχι μόνο για εκκλησιαστικά θέματα, αλλά και στις σχέσεις τους με τους κατακτητές. Θεωρούνταν ο αρχηγός τους, και γι' αυτό επικράτησε να λέγεται και Εθνάρχης.

Είναι αλήθεια ότι, επί Τουρκοκρατίας, στον αρχιεπίσκοπο

(και στους επισκόπους) δόθηκε ο ειδικός ρόλος όχι μόνο της εκπροσώπησης των Ελλήνων, αλλά και της είσπραξης των φόρων. Ο διπλός αυτός ρόλος ανάγκαζε τον εκάστοτε αρχιεπίσκοπο να συνεργάζεται με τους κατακτητές προκειμένου να προστατεύει τους Κύπριους από πιέσεις και διωγμούς. Για να βοηθήσει, ή για άλλους λόγους, δεν εκτελούσε πάντα επακριβώς τις εντολές που του δίνονταν, ή τις αγνοούσε, με αποτέλεσμα να τιμωρείται άλλοτε με ελαφρότερες ποινές και άλλοτε με πολύ σοβαρότερες, γεγονός που τον ανύψωνε στα μάτια του λαού και καθιστούσε απεριόριστη την αγάπη στο πρόσωπό του.

Η Εκκλησία συνέβαλε τα μέγιστα στη διατήρηση της ελληνικότητας της Κύπρου ανά τους αιώνες. Κατά την προετοιμασία της Επανάστασης του 1821, εκπρόσωποι της Φιλικής Εταιρείας συνάντησαν τον αρχιεπίσκοπο Κυπριανό, ο οποίος εξήγησε τους λόγους για τους οποίους η Κύπρος δεν έπρεπε να επαναστατήσει, αλλά υποσχέθηκε μεγάλη οικονομική βοήθεια. Με πάσα μυστικότητα, άνθρωποι του αρχιεπισκόπου διεξήγαγαν έρανο μεταξύ των κατοίκων της Κύπρου, και το ποσό που συγκεντρώθηκε παρέλαβαν αργότερα συνεργάτες της Φιλικής Εταιρείας.

Με την έκρηξη της Επανάστασης του 1821, ο Τούρκος διοικητής της Κύπρου, Ντελή Κιουτσούκ Μεχμέτ, έπεισε τον σουλτάνο ότι και οι Κύπριοι ετοιμάζονταν να επαναστατήσουν, κι έτσι ζήτησε και πήρε έγκριση για τη θανάτωση των επικεφαλής της Εκκλησίας, άλλων ιερωμένων, προκρίτων και απλών πολιτών, πράγμα που έγινε. Το 1821, στις 9-14 Ιουλίου, 486 περίπου άτομα απ' όλη την Κύπρο αποκεφαλίστηκαν.

Η Κύπρος και η Επανάσταση του 1821

Η Κύπρος δεν επαναστάτησε μαζί με την υπόλοιπη Ελλάδα το 1821, με σύμφωνη γνώμη της Φιλικής Εταιρείας, αλλά

πρόσφερε οικονομική ενίσχυση στον Αγώνα και πάνω από 1.000 Κύπριοι έλαβαν μέρος σε αυτόν. Πολλοί σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν σε μάχες και σε ναυμαχίες. Τέτοια περιστατικά αναφέρονται στα απομνημονεύματα Ελλήνων οπλαρχηγών.

Ο αρχιεπίσκοπος Κυπριανός αρνήθηκε πρόταση ξένων προξένων να τον φυγαδεύσουν από το νησί για να αποφύγει την εκτέλεση. *«Η φυγή μου θα επιβεβαιώσει τις υποψίες των Τούρκων ότι ετοιμάζαμε επανάσταση στην Κύπρο, και τότε ο αριθμός των Κυπρίων που θα θανατωθεί θα είναι πολύ μεγαλύτερος»*, τους απάντησε. Προτίμησε να πεθάνει παρά να θυσιαστούν περισσότεροι από τους 486 που αποκεφαλίστηκαν.

Ο αρχιεπίσκοπος Κυπριανός απαγχονίστηκε, ενώ αποκεφαλίστηκαν οι μητροπολίτες Πάφου Χρύσανθος, Κιτίου Μελέτιος, Κυρηναίας Λαυρέντιος, ο ηγούμενος Κύκκου, Ιωσήφ, ο ηγούμενος Σταυρού Ομόδους, Δοσίθεος, πολλοί ιερομόναχοι, δάσκαλοι, προεστοί...

Το ηθικό των Κυπρίων όχι μόνο δεν κάμφθηκε από την εξόντωση των ιερωμένων και των εκατοντάδων συμπολιτών τους, αλλά πύκνωσαν τις τάξεις εκείνων που έφευγαν κρυφά από την Κύπρο και πολεμούσαν στο πλευρό των Ελλήνων κατά την Επανάσταση του 1821.

Κύπριοι εθελοντές συμμετείχαν σχεδόν σε όλες τις μάχες. Στη μάχη των Αθηνών, το 1827, 137 Κύπριοι έδωσαν τη ζωή τους για την απελευθέρωση της Ελλάδας. Επίσης, για τη συμμετοχή τους στην Έξοδο του Μεσολογγίου, η πόλη ανήγειρε μνημείο.

Εκτός των Κυπρίων που πολέμησαν στο πλευρό των οπλαρχηγών του 1821, Κύπριοι σχημάτισαν δικό τους σώμα που ονομάστηκε «Φάλαγγα Κυπρίων», με λάβαρό τους μια σημαία με σταυρό και τη φράση ΣΗΜΕΑ ΕΛΛΗΝΗΚΙ ΠΑΤΡΗΣ

ΚΗΠΡΟΥ γραμμένη στο ένα τεταρτημόριο. Ο ηρωισμός των Κυπρίων φαλαγγιτών με ηγέτη τον Χατζηπέτρο ήταν τέτοιος, που του απονεμήθηκε ο βαθμός του στρατηγού. Αργότερα, το 1853, η Φάλαγγα Κυπρίων ανασυγκροτήθηκε και με τον ίδιο ηγέτη, τον Χατζηπέτρο, πολέμησε στη Θεσσαλία. (Η αυθεντική σημαία της Φάλαγγας Κυπρίων εκτίθεται σήμερα στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.)

Η τουρκική κυριαρχία επί ολόκληρης της Κύπρου, που εδραιώθηκε τον Αύγουστο του 1571 με την πτώση της Αμμοχώστου, είχε διάρκεια τριών αιώνων και τελείωσε το 1878, όταν η διοίκηση της Κύπρου μεταβιβάστηκε με «εμπορική πράξη ενοικιάσεως» στους Άγγλους.

Η Αγγλοκρατία

Η Κύπρος έγινε αγγλική για πρώτη φορά το 1191, όταν την κατέλαβε ο Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος.

Η δεύτερη φορά ήταν όταν οι Τούρκοι πρόσφεραν την Κύπρο στους Άγγλους, επειδή δεν ήταν σε θέση να αποπληρώσουν το ομολογιακό δάνειο και τους τόκους του, που έλαβαν από τους Αγγλογάλλους το 1855 για τις ανάγκες του Κριμαϊκού Πολέμου εναντίον της Ρωσίας. Με τη συμφωνία του 1878, η Αγγλία ανέλαβε να πληρώνει στην Τουρκία ενοίκιο 92.799 λιρών, το οποίο βάφτισαν φόρο υποτελείας και θα εισέπρατταν από τους Κύπριους πέραν των υπόλοιπων φόρων. Το ποσό αυτό ήταν τεράστιο για τις 186.000 κατοίκους του νησιού, αφού ανερχόταν περίπου στο 50% των άλλων φόρων, και οι Άγγλοι το κατακρατούσαν έναντι του τουρκικού χρέους.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η συμφωνία προέβλεπε ότι, σε περίπτωση που η Αγγλία αποφάσιζε να αποχωρήσει από την Κύπρο, θα επέστρεφε το νησί στην Τουρκία.

Η άφιξη των Άγγλων

Στις 29 Ιουνίου 1878 κατέφθασε στη Λάρνακα ο αγγλικός στόλος υπό τον ναύαρχο Τζον Χέι, τον οποίο ο μητροπολίτης Κιτίου Κυπριανός προσφώνησε με πολύ φιλοφρονητικά λόγια.

Η επίσημη τελετή μεταβίβασης της εξουσίας από τους Τούρκους στους Άγγλους έγινε στις 12 Ιουλίου, ημέρα Παρασκευή, στο Διοικητήριο της Λευκωσίας.

Στις 22 Ιουλίου 1878 έφτασε στην Κύπρο, επικεφαλής 7.500 στρατιωτών, ο πρώτος ύπατος αρμοστής (κυβερνήτης), Σερ Γκάρνερτ Γούλσλεϊ. Προσφωνώντας τον κυβερνήτη κατά την τελετή της ορκωμοσίας του, σύμφωνα με ανταπόκριση των *Times* του Λονδίνου, ο Κυπριανός είπε τα εξής: «Δεχόμαστε την αλλαγή της κυβέρνησης επειδή πιστεύουμε ότι η Μεγάλη Βρετανία θα βοηθήσει την Κύπρο, όπως έκαμε με τα Ιόνια νησιά, να ενωθεί με τη Μητέρα Ελλάδα, με την οποία είναι φυσικά συνδεδεμένη».

Σε μεταγενέστερες πηγές (Μ. Δ. Βολονάκη, *Παλμοί της Κύπρου*, σελ. 228), ο αρχιεπίσκοπος Σοφρώνιος φέρεται να είπε: «Στέργομεν την μεταπολίτευσιν, χωρίς να λησμονώμεν τους πόθους και την καταγωγήν ημών, και ελπίζοντες ότι η Αγγλία θα επαναλάβη και εν τη ημετέρα νήσω το παράδειγμα όπερ έδωκεν διά της παραδόσεως των Ιονίων νήσων εις την Μητέρα Ελλάδα».

Δεν κάθισαν με σταυρωμένα χέρια οι Κύπριοι

Δεν πέρασε καιρός και οι Έλληνες της Κύπρου αντιλήφθηκαν ότι θα έπρεπε να αγωνιστούν για την ελευθερία τους. Αντιπροσωπείες τους, που ονομάζονταν «πρεσβείες», αποστέλλονταν στη βρετανική πρωτεύουσα, χωρίς καμιά ανταπόκριση από την κυβέρνηση της Αγγλίας. Μόνο το 1915 η Αγγλία πρόσφερε την Κύπρο στην Ελλάδα, υπό τον όρο να λάβει ενεργό

μέρος στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι πολιτικές συγκυρίες τότε δεν επέτρεψαν να γίνει δεκτή η προσφορά, και η ευκαιρία να ενωθεί η Κύπρος με την Ελλάδα χάθηκε.

Στις 25 Μαρτίου 1921, κατά την επέτειο των 100 χρόνων από την Επανάσταση του 1821, οι Κύπριοι εξέδωσαν ψήφισμα, στο οποίο ανέφεραν, μεταξύ άλλων, τα εξής:

Κηρύττομεν ενώπιον Θεού και ανθρώπων ότι η θέλησις ημών είναι μία, μόνη, και αναλλοίωτος να ενωθώμεν μετά της μητρός ημών Ελλάδος.

Δηλούμεν ότι ουδεμία παροχή, ουδεμία υπόσχεσις, ουδεμία δύναμις δέχεται να διαλλάξη ημάς προς οιονδήποτε καθεστώς ξένον προς την εθνικήν μας συνείδησιν και την θέλησιν ημών. (Βλέπε: Το ψήφισμα για την Ένωση, 25 Μαρτίου 1921, στο Φωτογραφικό Αρχείο.)

Με τη Συνθήκη της Λοζάνης, που υπογράφηκε το 1923, η Τουρκία παραιτήθηκε κάθε δικαιώματος επί της Κύπρου. Το 1925, η Αγγλία ανακήρυξε την Κύπρο αποικία του Στέμματος.

Ακόμα και τότε, οι Κύπριοι ούτε ανέστειλαν τις προσπάθειές τους ούτε παραιτήθηκαν. Έτσι, το 1930, με την ευκαιρία των εορτασμών της Ελληνικής Επανάστασης, εξέδωσαν στις 25 Μαρτίου και νέο ψήφισμα για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Η εξέγερση του Οκτωβρίου 1931

Τον Οκτώβριο του 1931 εκδηλώθηκε εξέγερση –τα Οκτωβριανά–, κατά την οποία πυρπολήθηκε το Κυβερνείο και λεηλατήθηκαν ή καταστράφηκαν δημόσια κτίρια και υποδομές. Οι δυνάμεις καταστολής άνοιξαν πυρ σε πολλές περιπτώσεις, σκοτώνοντας και τραυματίζοντας διαδηλωτές, ενώ επίσης συνέλαβαν, φυλάκισαν και εξόρισαν επιφανείς Κύπριους. Ανάμεσα στους εξόριστους ήταν ο μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς, ο μητροπολίτης Κυρηνείας Μακάριος,

μετέπειτα αρχιεπίσκοπος Μακάριος Β΄, ο Σάββας Λοϊζίδης και άλλοι πολιτευτές. (Βλέπε: 1931. Τα Οκτωβριανά, στο Φωτογραφικό Αρχείο.)

Ο μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος ήταν επικεφαλής πρεσβείας στο Λονδίνο και απουσίαζε από την Κύπρο στη διάρκεια των επεισοδίων. Του απαγορεύτηκε η είσοδος στο νησί, η οποία επιτράπηκε μετά την ψήφιση νόμου που επέβαλλε μεγαλύτερες ποινές σε όσους «προέβαιναν σε πράξεις κατά της κυβερνήσεως».

Η διεθνοποίηση του Κυπριακού

Τον Ιανουάριο του 1950 διεξήχθη το Ενωτικό Δημοψήφισμα, κατά το οποίο οι Έλληνες Κύπριοι ψήφισαν υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, με το εκπληκτικό ποσοστό 95,7%. Το Δημοψήφισμα άνοιξε τον δρόμο για τη διεθνοποίηση του Κυπριακού και την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ.

Μετά τον θάνατο του αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β΄, τον Ιούνιο του 1950, αρχιεπίσκοπος εκλέχτηκε ο Μακάριος Γ΄, μέχρι τότε μητροπολίτης Κιτίου. Κουβαλώντας στις πλάτες του την ένδοξη ιστορία των προκατόχων του, και ιδιαίτερα του Κυπριανού και του Μακαρίου Β΄, ήταν ο αρχιεπίσκοπος που αγαπήθηκε περισσότερο από κάθε άλλον.

Η αγγλική κυριαρχία έληξε στις 16 Αυγούστου 1960, μετά τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, που υπογράφηκαν από τις κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας, τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο ως εκπρόσωπο των Ελληνοκυπρίων και τον Φαζίλ Κιουτσούκ ως εκπρόσωπο των Τουρκοκυπρίων.